

Εργαστήριο Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων, Πεδίον Άρεως, Βόλος, 38334
<http://www.ldsa.gr/>, demolab@uth.gr, +302421074432-33

Πολιτικές για την Οικογένεια στην Ελλάδα

Παρασκευή Περιστέρα*

Η Ελλάδα, όπως και το σύνολο σχεδόν των αναπτυγμένων χωρών του πλανήτη μας, χαρακτηρίζεται από χαμηλούς δείκτες γονιμότητας, αύξηση του προσδόκιμου ζωής, θετικά μεταναστευτικά ισοζύγια και γήρανση του πληθυσμού της. Ταυτόχρονα, οι οικογενειακές δομές μεταβάλλονται προοδευτικά, αν και η πυρηνική οικογένεια παραμένει κυρίαρχη. Παρόλη την αύξηση των οικογενειών με ένα μόνον γονέα, η οικογένεια γενικότερα συνεχίζει να έχει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο, λειτουργώντας ως ένα άτυπο δίκτυο ασφαλείας. Οι πολιτικές στήριξής της στη χώρα μας, όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, διευρύνονται προοδευτικά στοχεύοντας στη στήριξη της και στη συμφιλίωση της επαγγελματικής και προσωπικής ζωής των μελών της και εμμέσως, στην ανόρθωση της γονιμότητας. Στο κείμενο αυτό, μετά από μια σύντομη παρουσίαση των πρόσφατων δημογραφικών εξελίξεων στη χώρα μας, εκτίθενται εν συντομία, οι κυριότερες συνιστώσες της ελληνικής οικογενειακής πολιτικής.

Οι πρόσφατες δημογραφικές εξελίξεις στην Ελλάδα

Ο πληθυσμός της Ελλάδας έχει αυξηθεί σημαντικά την τελευταία εικοσαετία φτάνοντας τα 11.213.785 άτομα το 2008, τάση που σύμφωνα με τις προβλέψεις, θα συνεχιστεί κατά τις δύο επόμενες δεκαετίες και στη συνέχεια θα μειωθεί. Με δεδομένο το ιδιαίτερα ισχνό φυσικό ισοζύγιο των δύο τελευταίων δεκαετιών (2.097,3 εκατομ. οι γεννήσεις και 2.105 εκατομ. οι θάνατοι την περίοδο 1988-2007), η αύξηση του πληθυσμού μας οφείλεται όλο και περισσότερο στην καθαρή μετανάστευση. Ταυτόχρονα, όπως και στο σύνολο των χωρών-μελών της Ε.Ε., η μέση προσδοκώμενη ζωή στη γέννηση αυξάνεται αδιάλειπτα στη χώρα μας τόσο για τους άνδρες (77,5 έτη το 2007 έναντι 67,5 το 1960), όσο και για τις γυναίκες (82 έτη το 2007 έναντι 70,5 το 1961), ενώ η Ελλάδα, ως προς τη γονιμότητα, κατατάσσεται το 2007 μεταξύ των χωρών της ΕΕ27, με τις χαμηλότερες τιμές του συγχρονικού δείκτη γονιμότητας (ΣΔΓ)¹.

Η χαμηλή αυτή γονιμότητα σε συνδυασμό με την αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης συντέλεσαν και στην επιταχυνόμενη γήρανση του πληθυσμού μας τις τελευταίες δεκαετίες με αποτέλεσμα ο δείκτης εξάρτησης των ηλικιωμένων (δηλ. ο λόγος των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω προς 100 άτομα παραγωγικών ηλικιών) να ανέλθει το 2007 σε 27,7 έναντι του 22,8 το 1996 (22,5 το 1996 και 25,2 το 2007 αντίστοιχα για την ΕΕ25). Την ίδια περίοδο, οι οικογενειακές δομές μεταβάλλονται προοδευτικά (Κοτζιμάνης-Σοφianoπούλου, 2009). Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες τείνουν να παντρεύονται αργότερα, οι γάμοι είναι λιγότερο σταθεροί σε σχέση με παλαιότερα και οι γυναίκες φέρνουν στον κόσμο τα παιδιά τους σε μεγαλύτερη ηλικία (30 έτη για το 2007 έναντι 28,7 για το 1998). Παρόλα αυτά, το ποσοστό διαζυγίων είναι ακόμα από τα χαμηλότερα στην Ευρώπη (12 διαζύγια επί 1000 ζευγαριών το 2007), αν και παρατηρείται διαχρονικά μια σταδιακή αύξηση στις διαλύσεις των γάμων.

Οι πρότερες αλλαγές δεν επηρέασαν ακόμη συνταρακτικά τη δομή της ελληνικής οικογένειας². Στην ελληνική κοινωνία κυριαρχεί η πυρηνική οικογένεια, ιδιαίτερα δε αυτή που αποτελείται από ένα ζευγάρι με 2 παιδιά (24% για το 2007 έναντι 17% για την ΕΕ25)³ ενώ η χώρα μας κατέχει από τα χαμηλότερα ποσοστά μονογονεϊκών οικογενειών μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. (2% για το έτος 2007) και γεννήσεων παιδιών εκτός γάμου (5,81% για το έτος 2007). Έτσι, παρόλες τις αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών, η οικογένεια παίζει στην Ελλάδα έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο δεδομένου ότι συνεχίζει να λειτουργεί ως ένα άτυπο δίκτυο ασφαλείας.

Οι πολιτικές για την οικογένεια στην Ελλάδα όπως είναι φυσικό έχουν επηρεασθεί από τις δημογραφικές εξελίξεις και ειδικότερα τους χαμηλούς δείκτες γονιμότητας, την αύξηση των διαζυγίων, τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας και την αναβολή της γέννησης παιδιών. Οι δημογραφικές αλλαγές και κυρίως η χαμηλή γεννητικότητα/γονιμότητα και η γήρανση του πληθυσμού αναμένεται να επηρεάσουν την οικονομική και κοινωνική ζωή της χώρας μας, ειδικότερα δε τα συστήματα πρόνοιας και συνταξιοδότησης (τη δυνατότητα τους δηλ. για οικονομική στήριξη, παροχές και φροντίδα των ηλικιωμένων) και είναι προφανές ότι οι δημογραφικές μας εξελίξεις αναμένεται να οδηγήσουν σε αύξηση των κοινωνικών δαπανών (συντάξεις, υγείας) τις επόμενες δεκαετίες

*Εντεταλμένη διδασκαλίας με το ΠΔ 407/80 στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Εργαστήριο Δημογραφικών & Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ), e-mail: vivianperis@hotmail.com

Οι πολιτικές για την Οικογένεια

Αν και επισημάνεται ότι είναι συχνά δύσκολο να οριστεί η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των οικογενειακών και δημογραφικών πολιτικών (σε πολλές δε περιπτώσεις οι δυο αυτές πολιτικές συγχέονται) προτείνεται ο διαχωρισμός μεταξύ των πολιτικών αυτών⁴ (Barbier, 1995; Hantrais and Letablier, 1996). Οι στόχοι των οικογενειακών πολιτικών (Barbier, 1995) σχετίζονται με την ανακατανομή του οικονομικού πλούτου έτσι ώστε να μειωθούν οι διαφορές στο βιοτικό επίπεδο των νοικοκυριών με ή χωρίς παιδιά (σε αντίθεση με τις δημογραφικές πολιτικές που στοχεύουν στην αλλαγή της δομής και του μεγέθους της οικογένειας). Οι πολιτικές αυτές διαχωρίζονται σε «ρητές» και «εν δυνάμει»⁵.

Όσον αφορά στην Ελλάδα, είναι γεγονός ότι δεν έχουν σχεδιαστεί πολιτικές που να στοχεύουν αποκλειστικά στην αντιμετώπιση των δημογραφικών προκλήσεων. Οι μέχρι τώρα υπάρχουσες πολιτικές, είναι συνήθως κοινωνικές πολιτικές και πολιτικές για την οικογένεια που μπορούν να έχουν κάποια επιρροή στη συμπεριφορά των οικογενειών, να επηρεάζουν δηλαδή τις δημογραφικές μεταβλητές και κυρίως τη γεννητικότητα (Sarikaki, 2001).

Οι κύριες συλλογές των οικογενειακών πολιτικών στην Ελλάδα

Η ενίσχυση της οικογένειας και η αξιοποίηση των πολλαπλασιαστικών ωφελειών που οδηγούν σε κοινωνική ευημερία, έχουν αναχθεί τα τελευταία χρόνια σε κεντρικά σημεία της κοινωνικής πολιτικής της χώρας μας. Στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την οικογένεια, αναπτύσσονται και υλοποιούνται πολιτικές για τη στήριξη της, τη συμφιλίωση του οικογενειακού και επαγγελματικού βίου και τη διασφάλιση της αλληλεγγύης των γενεών. Υλοποιούνται λοιπόν παρεμβάσεις άμεσης και έμμεσης υποστήριξης των οικογενειών που αποσκοπούν μέσω της παροχής κινήτρων, εκτός των άλλων, και στην αύξηση της γεννητικότητας.

Οι πολιτικές αυτές συμπεριλαμβάνουν κυρίως μέτρα που παρέχουν οικονομική ενίσχυση των οικογενειών (επιδόματα, επιχορηγήσεις και υπηρεσίες). Όμως τα κύρια χαρακτηριστικά των οικογενειακών πολιτικών στην Ελλάδα είναι η αποστηθιαστική φύση τους και η έμφαση σε επιλεγμένες πολιτικές με στόχο συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι φτωχοί και άλλες ευπαθείς ομάδες, όπως οι γυναίκες, οι νέοι και τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας.

Τα μέτρα οικογενειακής πολιτικής στην Ελλάδα

Πιο αναλυτικά, οι δράσεις για τη στήριξη της οικογένειας στη χώρα μας διακρίνονται σε:

α) Δράσεις για την απασχόληση των γυναικών και των νέων

Η ενίσχυση της απασχόλησης αποτελεί κεντρική προτεραιότητα των πολιτικών, δεδομένου ότι συμβάλλει σημαντικά στη μείωση της φτώχειας. Στο πλαίσιο αυτό, σχεδιάζονται και υλοποιούνται: i) ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης οι οποίες έχουν εξειδικευμένο και στοχευμένο χαρακτήρα σε γεωγραφικό, θεματικό και πληθυσμιακό επίπεδο, ii) προγράμματα για απόκτηση εργασιακής εμπειρίας (π.χ. Νέων Ελευθέρων Επαγγελματιών -NEE-, Νέων Θέσεων Εργασίας -ΝΘΕ-, επιχορήγησης νέων επιστημόνων, μαθητείας, πολιτικά «σχολεία επιχειρηματικότητας», θεσμοθέτηση του «Παρατηρητηρίου Νεανικής Επιχειρηματικότητας», ίδρυση των «Θυρίων Νεανικής Επιχειρηματικότητας» κ.ο.κ), iii) ειδικά προγράμματα για άνεργες γυναίκες και στοχευμένες δράσεις πρόωξης της γυναικείας απασχόλησης και της ισότιμης πρόσβασης και εξέλιξης των γυναικών στην αγορά εργασίας, iv) δράσεις άμβλυνσης των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες επιχειρηματίες στην πρόσβαση στις χρηματοδοτήσεις και v) μέτρα για τη στήριξη των γυναικών αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών.

β) Δράσεις για τη συμφιλίωση του οικογενειακού και επαγγελματικού βίου

Ειδικότερα, στο πλαίσιο των δράσεων αυτών δίνεται έμφαση στην εξασφάλιση πρόσβασης σε αγαθά και ποιοτικές υπηρεσίες με: i) τη διεύρυνση των δομών φύλαξης και φροντίδας παιδιών και φιλοξενίας και στήριξης άλλων εξαρτώμενων ατόμων όπως των ηλικιωμένων, των ΑμεΑ κ.ο.κ. (π.χ. βρεφονηπιακοί/παιδικοί σταθμοί, προσχολική αγωγή, ολοήμερα σχολεία στην προσχολική αγωγή και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης Παιδιών με Αναπηρίες, Πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», Κέντρα Ημερήσιας Φροντίδας Ηλικιωμένων), ii) την επέκταση των προγραμμάτων ανάπτυξης δομών φροντίδας και φιλοξενίας παιδιών και iii) έργα που αποσκοπούν στην αύξηση της απασχόλησης των γυναικών μέσω της παροχής υπηρεσιών φροντίδας για βρέφη και παιδιά (π.χ. «Εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής»).

Επιπλέον, στο πλαίσιο των πολιτικών ενσωμάτωσης των γυναικών (και των μητέρων ειδικότερα) στην αγορά εργασίας αλλά και της συμφιλίωσης του επαγγελματικού και οικογενειακού βίου, προβλέπονται ειδικές άδειες μητρότητας, άδεια γέννησης τέκνου για τους άνδρες και γονικές άδειες ανατροφής. Έτσι, τα τελευταία χρόνια, νέοι τύποι αδειών εφαρμόζονται για τους εργαζόμενους γονείς. Πιο συγκεκριμένα: i) οι γυναίκες στον ιδιωτικό τομέα δικαιούνται πλέον άδεια μητρότητας 17 εβδομάδων (8 εβδομάδες πριν τη γέννηση και 9 μετά -Ν. 263/98-). Ταυτόχρονα, μια ιδιαίτερα σημαντική παροχή για τις μητέρες αυτές άρχισε να ισχύει πρόσφατα (άρθρο 142 του ν. 3655/2008) καθώς δικαιούνται επιπλέον άδεια με αποδοχές για διάστημα 6 μηνών μετά το τέλος της άδειας μητρότητας⁶. ii) Οι γυναίκες στο δημόσιο τομέα δικαιούνται άδεια μητρότητας 20 εβδομάδων (2 μήνες πριν από τη γέννηση και 3 μήνες μετά) και η άδεια αυτή, σύμφωνα με το νέο κώδικα δημοσίων υπαλλήλων (Ν. 3538/2007) αυξάνεται κατά δύο μήνες στην περίπτωση τριών και άνω παιδιών. iii) Οι άνδρες δικαιούνται στη γέννηση του παιδιού, άδεια πατρότητας 2 ημερών με αποδοχές (άρθρο 10, Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση 2000-01). iv) Οι μητέρες δικαιούνται επιπλέον γονική άδεια με αποδοχές για τη φροντίδα μετά το πέρας της άδειας μητρότητας και γονική άδεια για την ανατροφή του παιδιού άνευ αποδοχών. Ως προς το χρονικό διάστημα και τον τρόπο εφαρμογής της άδειας αυτής, οι συνθήκες διαφοροποιούνται μεταξύ του ιδιωτικού και δημοσίου τομέα (Ν. 3144/03, ν. 3528/2007), καθώς η κατάσταση στο δημόσιο τομέα παραμένει σαφώς καλύτερη σε σχέση με τον ιδιωτικό (οι μητέρες που απασχολούνται στον πρώτο έχουν τη δυνατότητα είτε μειωμένου ωραρίου μέχρι το παιδί να συμπληρώσει τα 4 έτη, είτε επιπλέον άδειας 9 μηνών, ενώ αντιθέτως, οι απασχολούμενες στον ιδιωτικό τομέα έχουν τη δυνατότητα μειωμένου ωραρίου για 30 μήνες).

γ) Δράσεις για την οικονομική ενίσχυση των οικογενειών και εξασφάλιση πρόσβασης όλων στα κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες

Η οικονομική στήριξη της οικογένειας εξασφαλίζεται μέσω: i) φορολογικών ελαφρύνσεων (διαφοροποιημένο αφορολόγητο όριο εισοδήματος σε συνδυασμό και με τον αριθμό των τέκνων, αύξηση αφορολόγητου ποσού για αγορά πρώτης κατοικίας ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, απαλλαγές από το φόρο επιδομάτων του ΟΑΕΔ, κ.λ.π.), ii) εισοδηματικών παροχών (οικογενειακά επιδόματα λόγω ασφαλιστικού δεσμού)⁷ και iii) ειδικών στοχευμένων οικονομικών ενισχύσεων μη ανταποδοτικού χαρακτήρα (σε πολύτεκνους/τρίτεκνους/νοικοκυριά με χαμηλά εισοδήματα)⁸. Τέλος, ιδιαίτερη μέριμνα λαμβάνεται από την πολιτεία για τις μονογονεϊκές και τις πολύτεκνες οικογένειες. Έχουν θεσπιστεί μέτρα που στοχεύουν στη διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης των οικογενειών αυτών, τα οποία περιλαμβάνουν: επιδόματα, στεγαστικά δάνεια, προτεραιότητα στους παιδικούς σταθμούς, προγράμματα κατάρτισης, ένταξης και επανένταξης στην παραγωγή, ψυχολογική υποστήριξη, επιχορήγηση επαγγελματικών πρωτοβουλιών και δραστηριοτήτων.

Αποτελεσματικότητα των ληφθέντων μέτρων

Προκειμένου να εξεταστεί κανείς την αποτελεσματικότητα των πολιτικών που εφαρμόζονται μπορεί να παρακολουθήσει την εξέλιξη κάποιων δεικτών που έχουν αναπτυχθεί στο πλαίσιο της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού⁹ για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη.

Η αποτελεσματικότητα των οικογενειακών πολιτικών μπορεί π.χ. να αποτιμηθεί βάσει του ποσοστού κινδύνου φτώχειας για τους διάφορους τύπους οικογενειών αλλά και βάσει της εξέλιξης των δεικτών γονιμότητας. Το ποσοστό των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας για το έτος 2007 ανέρχεται σε 34% για τις μονογονεϊκές οικογένειες, σε 30% για τις πολύτεκνες οικογένειες (2 ενήλικες, 3 και άνω παιδιά) και 22% για τις οικογένειες με 2 ενήλικες και 2 παιδιά και είναι αρκετά υψηλότερα από τους αντίστοιχους ευρωπαϊκούς μέσους. Τόσο οι μονογονεϊκές οικογένειες, όσο και οι πολύτεκνες είναι οι πλέον ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού της χώρας μας (20% του συνολικού πληθυσμού μας έχει εισόδημα κάτω από το όριο της φτώχειας¹⁰ για το έτος 2007). Επιπλέον τα νοικοκυριά με παιδιά έχουν υψηλότερο ποσοστό φτώχειας από τα νοικοκυριά χωρίς παιδιά (23% έναντι 18%) καθώς και σε σχέση με το σύνολο του πληθυσμού (20%). Η οικονομική κατάσταση των οικογενειών και ο κίνδυνος φτώχειας στον οποίο είναι εκτεθειμένες, εξαρτώνται από το συνδυασμό των εισοδημάτων που κερδίζουν οι γονείς και των επιδομάτων που λαμβάνουν. Επιπλέον, η διαθεσιμότητα υπηρεσιών φροντίδας για τα παιδιά με προσετό κόστος, επιτρέποντας και στους δύο γονείς να συμμετέχουν στην αγορά εργασίας, έχει σημαντική επιρροή στην οικονομική κατάσταση των οικογενειών¹¹.

Προκειμένου να διερευνηθεί η συμβολή των οικονομικών επιδομάτων και των υπηρεσιών στην εναρμόνιση οικογενειακού και επαγγελματικού βίου παρουσιάζονται στη συνέχεια κάποια στοιχεια δαπανών για την οικονομική ενίσχυση των νοικοκυριών με παιδιά στη χώρα μας. Επισημαίνουμε ταυτόχρονα ότι η Ελλάδα ανήκει στην ομάδα των χωρών της Ε.Ε. με ιδιαίτερα χαμηλές δαπάνες για την οικογένεια καθώς το % του ΑΕΠ για τις οικογενειακές παροχές ανέρχεται μόλις στο 1,5% για το 2007 και είναι σαφώς χαμηλότερο από το αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο (2,1% για το ίδιο έτος). Η κατανομή των συνολικών οικογενειακών δαπανών στη χώρα μας, ανάμεσα σε παροχές σε είδος και παροχές σε χρήμα, σύμφωνα με πρόσφατη στοιχεία της Eurostat, διαχωρίζεται ως εξής: τα 2/3 των δαπανών αφορούν παροχές σε χρήμα και το 1/3 παροχές σε είδος.

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα πρόσφατης έρευνας του Ευρωβαρόμετρου, ανάμεσα στα σημαντικότερα μέτρα για τη βελτίωση της ζωής των οικογενειών είναι η ύπαρξη ευέλικτων υπηρεσιών φύλαξης για τα παιδιά¹². Η Ελλάδα είναι μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. με τα χαμηλότερα ποσοστά σε παροχή υπηρεσιών παιδικής φύλαξης/φροντίδας¹³ και κάτω από τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο (Eurostat). Για παιδιά μικρότερα των 3 ετών το επίπεδο παροχής υπηρεσιών φύλαξης/φροντίδας ανέρχεται σε 10% έναντι 26% για την Ε.Ε. για το έτος 2006 ενώ στην περίπτωση των παιδιών από 3 έτη μέχρι την ηλικία έναρξης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης ανέρχεται σε 61% έναντι 84% για την Ε.Ε. Να σημειωθεί επίσης ότι η Ελλάδα απέχει πολύ από την επίτευξη των στόχων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (Βαρκελώνη, 2002).

Όπως προκύπτει από τους προαναφερθέντες δείκτες απαιτείται μεγαλύτερη προσπάθεια για την προστασία συγκεκριμένων τύπων οικογενειών, όπως οι μονογονεϊκές, οι πολύτεκνες αλλά και οι οικογένειες με 2 παιδιά που είναι περισσότερο επιρρεπείς στη φτώχεια. Το πρόβλημα θα μπορούσε να επιλυθεί με την παροχή υψηλότερων επιδομάτων και λήψη μέτρων/προσφορά υπηρεσιών που θα επιτρέπουν στους γονείς την εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής, καθώς τα μέτρα αυτά, έχουν έναντι των επιδομάτων οικονομικής φύσης, το πλεονέκτημα ότι ενισχύουν τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας, την ανάπτυξη της οικονομίας και ενδυναμώνουν την ικανότητα της χώρας να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της δημογραφικής γήρανσης.

Συμπεράσματα

Οι αλλαγές στη δομή των νοικοκυριών και των οικογενειών θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη στον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών αλλά κυρίως των οικογενειακών πολιτικών. Τα υψηλά ποσοστά φτώχειας των οικογενειών με παιδιά επιτάσσουν την ανάγκη περισσότερων ή πιο αποτελεσματικών μέτρων. Οι μετεγνήσεις δεν έχουν μεν άμεση επιρροή στην απόφαση απόκτησης παιδιών μπορούν όμως ενδεχομένως να συμβάλλουν στην αύξηση της γονιμότητας δημιουργώντας ένα υποστηρικτικό περιβάλλον για τις οικογένειες, μέσω οικονομικών επιδομάτων, υπηρεσιών φροντίδας και διευθετήσεων για το χρόνο εργασίας και τις άδειες που επιτρέπουν τη συμφιλίωση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής.

Προκειμένου να ανταποκριθεί η πολιτεία στις ανάγκες του πληθυσμού που γηράσκει καθώς και στις ανάγκες των νέων τύπων οικογενειών, είναι σημαντικό οι οικογένειες να μπορούν να αποκτούν τον επιθυμητό αριθμό παιδιών και οι γυναίκες να ενσωματώνονται στην αγορά εργασίας. Επομένως πρέπει να βρεθούν νέοι τρόποι για να επιτευχθεί η συμφιλίωση μεταξύ επαγγελματικής και προσωπικής ζωής. Οι υπηρεσίες για τα παιδιά δεν πρέπει να αφορούν μόνο τα παιδιά προσχολικής ηλικίας αλλά να διευρυνθούν ώστε να παρέχεται φροντίδα των παιδιών μετά το σχολείο και δραστηριότητες για την περίοδο των σχολικών διακοπών. Επιπλέον, θα έπρεπε να βελτιωθούν οι ικανότητες των ατόμων που εργάζονται στον τομέα της παροχής υπηρεσιών φροντίδας. Είναι επίσης απαραίτητη η παροχή καλύτερων υπηρεσιών για τους ηλικιωμένους και τα εξαρτώμενα άτομα, προκειμένου να διευκολυνθεί η συμμετοχή στην αγορά εργασίας των μελών και κυρίως γυναικών της οικογένειας που φροντίζουν αυτά τα άτομα. Η δυνατότητα φροντίδας από επαγγελματίες και υποστήριξης από εθελοντές θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη για τις οικογενειακές πολιτικές. Η ίση συμμετοχή ανδρών και γυναικών στις οικογενειακές και οικιακές ευθύνες είναι σημαντική για τη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας και την ενίσχυση των δεσμών των ανδρών με την οικογένεια. Ένας τρόπος για να επιτευχθεί αυτό θα ήταν η ενθάρρυνση των ανδρών να παίρνουν την άδεια πατρότητας. Τέλος, η προσαρμογή των παρεχομένων υπηρεσιών στις ανάγκες των οικογενειών, προσαρμόζοντας για παράδειγμα το ωράριο λειτουργίας των δημόσιων και ιδιωτικών υπηρεσιών στις ανάγκες των οικογενειών ή προσφέροντας ένα σύνολο υπηρεσιών συγκεντρωμένες σε ένα κοινό χώρο, θα συνέβαλλαν στη διευκόλυνση της ζωής των οικογενειών και στη συμφιλίωση επαγγελματικής και προσωπικής ζωής.

Βιβλιογραφία - Πηγές

- Barbier, J.C., 1995: «Public Policies with a Family Dimension in the European Union: An Analytical Framework for Comparison and Evaluation», In L. Hantrais, and M.T. Letablier, (Eds.), The Family in Social Policy and Family Policy, Cross-National Research Papers, Fourth Series, Series, No. 3, Leicestershire: The Cross-National Research Group, European Research Center, Loughborough University
- Eurobarometer Survey, 2008: «Family life and the needs of an ageing population», Flash EB Series 247, conducted by the Gallup Organization, Hungary
- European Commission, 2008: «Partnerships for more family-friendly living and working conditions. How to obtain better support for the European Structural Funds», European Communities, 2008, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- European Commission, 2008: «2nd European Demography Report, Meeting Social Needs in an Ageing Society»
- Hantrais, L. and Letablier, M.T., 1996: «Families and Family Policies in Europe», London: Longman
- Isaacs, S.L., Cairns, G.S., Heckel, N.I., 1991: «Population Policy: a manual for policy makers and planners», New York: Development Law and Policy Program, Center for Population and Family Health, Columbia University Press
- Κοτζαμάνης Β., Σοφianoπούλου, Κ., 2009: «Η γαμηλιότητα στην Ελλάδα, τάσεις και προοπτικές», σσ. 151-170 στο: Κοτζαμάνης, Β. (επιμ.) Η δημογραφική πρόκληση, γεγονότα και διακυβεύματα, ΕΔΚΑ-Παν. Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος.
- Moussourou, L.M., 1994: «Family policy in Greece: Traditional and modern patterns», in W. Dumon (eds.), Changing family policies in the Member States of the European Union, Brussels: Commission of the European Communities, DCV/European Observatory on National Family Policies
- Papadopoulos, T., 1996: «Family», State and Social Policy for children in Greece, in J. Brannen and M. O'Brien (eds.), Children in Families: Research and Policy, London: Falmer Press
- Papadopoulos, T. N., 1997: «Greek Family Policy from a Comparative Perspective», in Drew E., Emerek R. and Mahon E. (eds.), Women, Work and the family in Europe, London, Routledge, p 47-57
- Sarikaki, A., 2001: «Greek family policy and institutional perspectives towards low fertility», In the XXIV IUSSP General Conference, Salvador-Brazil, August, 2001
- Υπουργείο Απασχόλησης & Κοινωνικής Προστασίας, 2008: «Εθνική Έκθεση στρατηγικής για την κοινωνική προστασία και την κοινωνική ένταξη, 2008-2010»

Υποσημειώσεις

¹ Ο δείκτης αυτός που προκύπτει από το άθροισμα των ανά ηλικία της γονιμικών ποσοστών γονιμότητας ενός ημερολογιακού έτους και εκφράζεται ως μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα, επηρεάζεται τόσο από το ημερολόγιο της γονιμότητας όσο και από την τελική ένταξη της γονιμότητας των 35 νεύων των γυναικών που «τέμνουν» το δεδομένο έτος, έχοντας ηλικία από 25 έως 49 ετών. Κατ' επέκταση δεν δίδει τον αριθμό των παιδιών που αναμένεται να γεννηθούν από μια πραγματική γενεά αλλά από μια πλασματική γενεά γυναικών, αν αυτή ακολουθήσει στον αναπαραγωγικό της κύκλο το πρότυπο τεκνογονίας ενός έτους. Η τιμή του ΣΔΓ ήταν 2.10 παιδιά/γυναίκα το 1981 και σταδιακά μειώθηκε φτάνοντας στο 1.33 για το 2005. Τα τρία τελευταία έτη καταγράφεται όμως μια μικρή άνοδος (1.48 παιδιά/γυναίκα για το 2008).

² Ο όρος «οικογένεια» είναι μια μεταβαλλόμενη έννοια διαχρονικά αλλά και χωρικά, γεγονός που δημιουργεί δυσκολία στην ύπαρξη ενός κοινά αποδεκτού ορισμού του όρου αυτού. Στη δημογραφία και στις στατιστικές για την οικογένεια γίνεται συνήθως αναφορά στους όρους «πυρηνική οικογένεια» και «νοικοκυριό». Σύμφωνα με τους πρόσφατους ορισμούς της Οικονομικής Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών και της Eurostat, ο όρος «πυρηνική οικογένεια» αναφέρεται σε δύο ή περισσότερα άτομα που ζουν στο ίδιο νοικοκυριό και συνδέονται ως εξής: άνδρας και γυναίκα (σύζυγοι), αντίθετου φύλου σύντροφοι, σύντροφοι που συγκατοικούν, παντρεμένο ζευγάρι ίδιου φύλου ή έχουν τη σχέση γονέα και τέκνου. Ορίζοντας την «οικογένεια» με αυτή τη στενή έννοια, συνεπάγεται ότι μπορεί να αποτελείται ή από ένα ζευγάρι χωρίς παιδιά ή από ένα ζευγάρι με ένα ή περισσότερα παιδιά ή ακόμη από έναν μόνον γονέα με ένα ή περισσότερα παιδιά. Αντίθετα, η έννοια του «νοικοκυριού» εφαρμόζεται τόσο στην περίπτωση της ύπαρξης πυρηνικής οικογένειας, όσο και στην περίπτωση που ένα άτομο ζει μόνο του ή όταν δύο ή περισσότερα άτομα ζουν στο ίδιο νοικοκυριό αλλά δεν αποτελούν πυρηνική οικογένεια. (Πηγή: United Nations Economic Commission for Europe/Statistical office of the European Communities (Eurostat) (2006) Conference of Eurostat Statisticians: recommendations for the 2010 Censuses of Population and Housing, prepared by the United Nations Economic Commission for Europe and Eurostat, New York/Geneva).

³ Τα ποσοστά αφορούνται στο σύνολο των οικογενειών.

⁴ Οι δημογραφικές πολιτικές διακρίνονται σε: 1) πολιτικές των εθνικών κυβερνήσεων με στόχο να επηρεάσουν άμεσα τις δημογραφικές συνιστώσες, δηλ.,

τη γεννητικότητα, τη θνησιμότητα και τη μετανάστευση, 2) σε ένα σύνολο νόμων και μέτρων που αποσκοπούν στην επίτευξη κάποιων αποσπασματικών δημογραφικών στόχων και 3) σε άμεσα και έμμεσα μέτρα που έχουν διατυπωθεί από κοινωνικούς οργανισμούς και κυβερνήσεις και τα οποία μπορεί να επηρεάζουν το μέγεθος, το ρυθμό ανάπτυξης, τη γεωγραφική κατανομή και την ηλικιακή δομή του συγκεκριμένου πληθυσμού (Isaacs et al., 2001).

⁵ Οι πολιτικές που εμπίπτουν στην πρώτη κατηγορία (ρητές) αποσκοπούν στο να επηρεάσουν το μέγεθος, το ρυθμό μεταβολής και τη σύνθεση του πληθυσμού. Τέτοιες πολιτικές διευθετούνται μέσω διαφορετικών τρόπων όπως νομοθεσία κείμενα των υπουργείων και των επιτροπών, πολιτικές δηλώσεις κ.α. Οι πολιτικές που εμπίπτουν στη δεύτερη κατηγορία (εν δυνάμει) είναι οι νόμοι, οι κανονισμοί και οι οδηγίες που επηρεάζουν έμμεσα την ανάπτυξη και τη δομή του πληθυσμού (οι κοινωνικο-οικονομικές πολιτικές, όπως οι πολιτικές για την εκπαίδευση, τη στέγαση, την υγεία μπορούν να έχουν π.χ. έμμεση επιρροή στην αναπαραγωγή ενός πληθυσμού). (Moussourou, 1994).

⁶ Την ειδική άδεια δικαιούνται οι μητέρες που είναι ασφαλισμένες στο ΙΚΑ και απασχολούνται σε επιχειρήσεις με σχέση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου, με πλήρη ή μερική απασχόληση. Η άδεια αυτή χορηγείται μετά τη λήξη της άδειας μητρότητας (τοκετού και λοχείας) ή και της ισοχρονίας προς το μειωμένο ωράριο αδειάς. Η διάρκειά της ορίζεται σε έξι μήνες και η εργαζόμενη δύναται να κάνει χρήση του συνόλου ή τμήματος αυτής. Ο χρόνος απουσίας της εργαζόμενης από την εργασία της λογίζεται ως χρόνος πραγματικής υπηρεσίας.

⁷ Τα οικογενειακά αυτά επιδόματα δεν έχουν καθολικό χαρακτήρα σταθερού ποσοστού αλλά μεταβάλλονται βάσει παραγόντων όπως το μέγεθος και το εισόδημα της οικογένειας, η ηλικία του παιδιού ή σειρά γέννησής του, κ.α.

⁸ Ειδικότερα, ως προς τις ειδικές δημόσιες παροχές και τις στοχευμένες οικονομικές ενισχύσεις ισχύουν σήμερα τα εξής: 1) καταβολή επιδομάτων, σε οικογένειες με παιδιά στην υποχρεωτική και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση (σχολικό επίδομα (N.3016/02) και φοιτητικό στεγαστικό επίδομα (N.3220/04), 2) καταβολή εφάπαξ παροχής 2.000 ευρώ για την απόκτηση τρίτου τέκνου και κάθε επιπλέον τέκνου (N. 3452/2006), 3) επέκταση του επιδόματος των πολύτεκνων οικογενειών σε οικογένειες με τρία τέκνα (N. 2631/2008), 4) στεγαστικές παροχές από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας και άλλες παροχές του ίδιου φορέα (κοινωνικός τουρισμός) ως και του Υπουργείου Πολιτισμού (κάρτα πολιτισμού), 5) αυξήσεις στις συνταξιοδοτικές παροχές (κυρίες και επικουρικές συντάξεις) και στο ΕΚΑΣ και 6) καταβολή επιδομάτων παροχών και άλλων διευκολύνσεων (μειωμένο τιμολόγιο από την ΕΥΔΑΠ, έκπτωσης στα μέσα μαζικής μεταφοράς, μείωση δημοτικών φόρων ή τελών, χρηματικά βοηθήματα για περίθαλψη σε πολύτεκνους, συμμετοχή σε προγράμματα επιδότησης ενοικίου και παραχώρησης κατοικιών του ΟΕΚ) στις πολύτεκνες και τριτεκνές οικογένειες.

⁹ Η ανοικτή μέθοδος συντονισμού (ΑΜΣ) δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της πολιτικής για την απασχόληση και της διαδικασίας του Λουξεμβούργου και έχει οριστεί ως μέσο επίτευξης των κοινών στόχων της στρατηγικής της Λισσαβόνας (2000). Η ΑΜΣ παρέχει ένα νέο πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών, με αντικείμενο τη σύγκλιση των εθνικών πολιτικών, προκειμένου να επιτευχθούν ορισμένοι κοινοί στόχοι. Στο πλαίσιο αυτής της διακυβερνητικής μεθόδου, τα κράτη μέλη αξιολογούνται από άλλα κράτη μέλη («άσκηση πίεσης από ομοτίμους») και η Επιτροπή έχει μόνον εποπτικό ρόλο. Η ΑΜΣ εφαρμόζεται σε τομείς που ανήκουν στην αρμοδιότητα των κρατών-μελών, όπως η απασχόληση, η κοινωνική προστασία, η κοινωνική ένταξη, η εκπαίδευση, η νεολαία και η κατάρτιση. Βασίζεται κατά κύριο λόγο: στον από κοινού προσδιορισμό των προς επίτευξη στόχων (αποφασίζονται από το Συμβούλιο), σε μέσα μέτρησης που έχουν οριστεί από κοινού (στατιστικές, δείκτες, κατευθυντήριες γραμμές), στη συγκριτική αξιολόγηση (στη σύγκριση δηλαδή των επιδόσεων των κρατών-μελών) και στην ανταλλαγή των βέλτιστων πρακτικών (εποπτεία που διενεργείται από την Επιτροπή).

¹⁰ Κάποιοι θεωρείται ότι βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας εάν το εισόδημά του, προσαρμοσμένο στο μέγεθος του νοικοκυριού είναι χαμηλότερο του 60% του εθνικού διάμεσου εισοδήματος.

¹¹ Σύμφωνα με μελέτη της Ε.Ε. (2nd European Demography Report: meeting social needs in an ageing society), αν και τα υψηλότερα χρηματικά επιδόματα ανά παιδί, συσχετίζονται θετικά με το μέγεθος της οικογένειας, δεν είναι αρκετά ισχυρός λόγος για την αύξηση της γεννητικότητας. Φαίνεται όμως να υπάρχει μεγαλύτερη συσχέτιση μεταξύ της διαθεσιμότητας υπηρεσιών φροντίδας/φύλαξης των παιδιών και τα υψηλά ποσοστά απασχόλησης των γυναικών που οδηγούν σε μεγαλύτερο εισόδημα στην οικογένεια, μειώνοντας έτσι τον κίνδυνο φτώχειας.

¹² Η έρευνα ρωτούσε τους Ευρωπαίους πολίτες για τα πιο σημαντικά μέτρα πολιτικών που θα μπορούσαν να βελτιώσουν τη ζωή των οικογενειών. Η έρευνα διεξήχθη μεταξύ 10 και 14 Σεπτεμβρίου 2008. Τυχαίο δείγμα 27000 ατόμων από ηλικία 15 ετών και άνω από τα 27 ΚΜ της Ε.Ε. συμμετείχε στην έρευνα. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν μέσω σταθερού τηλεφώνου.

¹³ Σύμφωνα με τον ορισμό της Eurostat, στις παροχές παιδικής φροντίδας (δημόσιες ή ιδιωτικές) συμπεριλαμβάνονται: η προσχολική εκπαίδευση, υποχρεωτική εκπαίδευση, φροντίδα των παιδιών σε ολόημερα κέντρα και υπηρεσίες φροντίδας εκτός σχολικού ωραρίου.

¹⁴ Εν όψει της σημαντικότητας της ύπαρξης επαρκών υπηρεσιών φύλαξης/φροντίδας των παιδιών για την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης το 2002 έθεσε κοινούς στόχους για την Ε.Ε. έως το 2010: 33% των παιδιών κάτω των 3 ετών και 90% των παιδιών από 3 έως την υποχρεωτική σχολική ηλικία, θα έπρεπε να έχουν πρόσβαση σε παιδική φροντίδα.